

СИДОРУК Т.М., КУЗЕМКО А.А., ДІДЕНКО І.П.,
ШВЕЦЬ Т.А., кандидати біол. наук

Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України

e-mail: sofievka@sk.ukrtel.net; didenko_ip@mail.ru

РОСЛИННІ КОМПОЗИЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕНДРОЛОГІЧНОГО ПАРКУ «СОФІЙКА» НАН УКРАЇНИ З ВИКОРИСТАННЯМ ТРАВ'ЯНИСТИХ БАГАТОРІЧНИКІВ

Охарактеризовано експозиційні ділянки Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України за участю трав'янистих багаторічників, створених останніми роками. Наведено їх екологічні, ландшафтні та функціональні особливості, а також асортимент декоративних трав'янистих багаторічників, використаних для оформлення кожної ділянки з урахуванням феноритмів, еколого-біологічних і декоративних характеристик видів та внутрішньовидових таксонів.

Ключові слова: декоративні трав'яністі багаторічники, квітникове оформлення, експозиції, дендропарк.

Постановка проблеми. Протягом понад 215 років існування Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України експозиції за участю трав'янистих багаторічників відігравали суттєву роль у його ландшафтах. Нові можливості для створення таких композицій з'явилися після освоєння західної частини парку, де протягом двох останніх десятиліть було створено фактично новий парк, в якому співробітники дендропарку втілюють у життя найновіші досягнення ландшафтного будівництва. Постійно оновлюються й інші експозиційні ділянки, створені у різні періоди розвитку «Софіївки» – Мала Шотландія, Арборетум В.В. Пашкевича, а також історичне ядро, де створення рослинних композицій чітко регламентується Флорентійською хартією історичних садів та ландшафтів. Важливим завданням при цьому є підбір асортименту рослин відповідно до ландшафтних та екологічних особливостей ділянки, а також з урахуванням певних стилістичних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування садово-паркових ландшафтів та інших естетично повноцінних пейзажів неможливе без використання трав'янистих рослин [2]. Декоративні трав'яністі багаторічники у ландшафтній архітектурі виконують особливу роль і не можуть бути замінені іншими групами рослин, наприклад однорічниками. У декоративних паркових композиціях трав'яністі багаторічники використовують головним чином для створення зорових переходів від дерев та кущів до більш низьких рослин та газону [3].

Квітникове оформлення є невід'ємною частиною зеленого будівництва, тому вирощування трав'янистих рослин у ботанічних садах та дендропарках з метою озеленення — є одним з методів охорони і збереження *ex situ*. Наукових публікацій, які б відображали видовий склад та аналізували декоративні якості експозиційних ділянок Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України за участю трав'янистих багаторічників, що створені останнім часом досі не було.

Метою досліджень був підбір асортименту трав'янистих рослин для озеленення та створення нових композицій у Національному дендрологічному парку «Софіївка» НАН України.

Матеріал і методика досліджень. Нами вивчались ритми росту й розвитку рослин, їх декоративні якості, зимостійкість та посухостійкість, пошкодження осінніми та ранньовесняними заморозками, стійкість до вітру, уразливість хворобами. Фенологічні спостереження проводили згідно з «Методикой фенологических наблюдений в ботанических садах» (1975) [4] і методикою І.П. Бейдеман (1974) [1]. Феноспостереження за видами трав'янистих рослин проводили впродовж вегетаційного сезону в умовах культури Національного дендрологічного парку «Софіївка» і для максимальної точності забезпечували їх систематичність: в період вегетації – кожних три дні, під час цвітіння – щоденно. Декоративні якості визначали візуально і шляхом вимірювання (висота рослин, розмір і забарвлення квітки, суцвіття, їх рясність і тривалість квітнування, забарвлення листків і тривалість вегетації). Загальну оцінку декоративності рослин визначали на основі всіх вказаних ознак. Посухостійкість вивчали згідно з методичними рекомендаціями Г.Н. Шестаченко і Т.В. Фалькової (1974) [5].

Результати досліджень та їх обговорення. Головний принцип пейзажного стилю, в якому створено дендропарк «Софіївка» – його природність. Розміщення рослин при цьому виконується з урахуванням ландшафту даної місцевості, особливостей рельєфу. Пейзажний тип включає деревні масиви лісового характеру, групи трав'янистих рослин, куртини, солітери. Деревя та кущі при оформленні ландшафтних парків слугують об'ємним фоном, на якому з більшою виразністю виділяються квіти. При квітниковому оформленні ділянок Національного дендропарку «Софіївка» НАН України важливу роль відіграє висота рослин. Рослини висотою від 25 до 50 см вважаються низькими і широко використовуються у групах, куртинах, масивах, розташованих на передньому плані. Трав'янисті рослини висаджують великими і малими групами, у широких бордюрах, міксбордерах. В одnobічних міксбордерах рослини висаджують, починаючи з низьких на передньому плані, а потім високі – на задньому; у двобічних – найвищі рослини розташовують по центру, а низькі по краю. Забарвлення, форма і величина листка, квітки, їх розташування на рослині має істотне значення при створенні декоративного ефекту в композиційному рішенні. Знання принципу кольорового співіснування дозволяє створювати високохудожні композиції. Так, червоний колір сильно контрастує з зеленим, жовтогарячий – з синім, жовтий – з фіолетовим тощо. Поєднання протилежних кольорів підсилює один одного, створюючи гармонійні контрасти. На фоні білого кольору посилюються пасивні кольори. Вдалим фоном для рослинних композицій «Софіївки» виступає природний колір каменів, оскільки на багатьох ділянках парку виходять на денну поверхню гранітні породи Українського кристалічного щита, що мають сірий колір, або ж різні відтінки жовтого та рожевого кольорів.

Успіх широкого використання в озелененні багаторічних трав'янистих рослин також залежить від правильного застосування агротехнічних прийомів, які мають базуватися на морфологічних властивостях рослин, що сприятиме створенню багатосезонних декоративних композицій.

Враховуючи всі перераховані вище принципи використання трав'янистих рослин в озелененні, у дендропарку «Софіївка» створюються рослинні композиції, які виконують декоративну, охоронну роль, демонструють різноманіття трав'янистих багаторічників і варіанти їх застосування у парках ландшафтного стилю. Впродовж останніх років у парку «Софіївка» (історична та західна частина), а також в науково-адміністративній зоні було створено нові композиції, опис яких надається нижче.

Кам'янисті гірки (рокарії) біля вхідної зони з вул. Київської.

Рокарії – важливі елементи озеленення, на них співіснують карликові, низькорослі, іноді високорослі рослини з декоративним камінням. Вони обов'язково мають вписуватись у навколишній ландшафт. Крім цього, важливо правильно розмістити каміння, адже від цього буде залежати композиційно-художній задум. Створюючи ці гірки, ми враховували, що рослини необхідно розміщувати відповідно до їх біологічних особливостей, загального габітусу, забарвлення квіток, характеру, строків, тривалості квітання, а також сезонної динаміки декоративності рослин. В оформленні рокариів, поруч із ялівцями, туями, барбарисами, бруслинами тощо використано ряд трав'янистих багаторічників, зокрема представники родів *Sedum*, *Vinca*, *Aster*, *Euphorbia*, *Iris*, *Hosta*, *Allium*, *Helianthemum*, а також *Bergenia crassifolia* (L.) Fritsch, *Dendranthema arcticum* (L.) Tzvelev, *Cerastium biebersteinii* DC, *Aubrieta columnae* Guss., *Muscari racemosum* Mill., *Sisyrinchium angustifolium* Mill., *Phlox subulata* L., *Arabis caucasica* Schlecht., *Glaucium flavum* Crantz, *Iberis sempervirens* L., *Oenothera fruticosa* L. тощо.

При створенні гірок рослини висаджують так, щоб на передніх планах були низькорослі та ґрунтопокривні рослини, біля каміння – півники, бадан, гості. Намагаємося розмістити рослини контрастно, враховуючи колір квіток та листків, а також забезпечити безперервне квітання рослин на кам'янистих гірках. Як правило, рослини що використовуються для даного типу композицій – світлолюбні. Під час висаджування рослин враховували те, що при щільному розміщенні та розростанні через рік-два вони почнуть тіснити один одного і від цього гірше квітувати.

Кам'яна гряда. Ця територія являє собою долину струмка – притоку річки Кам'янка, правий берег якого суцільна гранітна плита, яка була очищена від ґрунту з метою підвищення декоративності ландшафту, а лівий берег – крутий схил долини із неглибоким ґрунтом. Береги струмка заболочені.

На цій ділянці було підібрано групу світлолюбних рослин, які висаджували у великій кількості широкими плямами вздовж доріжки на лівому березі (однокомпонентні групи): *Allium schoenoprasoides* Regel, *A. schoenoprasum* L., *Stipa turkestanica* Hack, *Nepeta mussinii* Spreng, *Duchesnea indica* (Andr.) Focke, *Echinacea purpurea* (L.) Moench, *Centaurea montana* L., *C. dealbata* Willd., *Phlox subulata*, *Potentilla fragiformis* Willd. ex Schldl., види родів *Sedum*, *Geranium*, *Vinca*, *Artemisia* та деякі інші. На правому березі на «поличках» гранітних відслонень висаджено куртини *Leymus sabulosus* (M. Bieb.) Tzvelev. У нижній заболоченій частині гряди ростуть інтродуковані на початку 90-х років XX ст. прибережно-водні рослини – *Typha latifolia* L., *Phragmites australis* (Cav.) Trin. ex Steud., *Equisetum telmateia* Ehrh., *Carex acuta* L. Ці рослини надмірно розростаються, що негативно впливає на естетичний вигляд ділянки і зумовлює необхідність контролювання їх чисельності за допомогою агротехнічних заходів.

Гірка біля Залізної рури. Це ділянка круглої форми з вкрапленнями каміння різного розміру. Частина цієї гірки притінюється високою ялиною, що зумовлює необхідність висаджування тіньовитривалих рослин. В озелененні ділянки широко використовуються ґрунтопокривні, а також злакові та ранньоквітучі рослини. На цій гірці було висаджено наступний набір рослин: *Cerastium biebersteinii*, *Muscari racemosum*, *Centaurea montana*, *Duchesnea indica*, *Bergenia crassifolia*, види та сорти родів *Iris*, *Hosta*, *Allium*, *Thymus*, *Campanula*, *Aster*, *Stipa*, *Festuca*, *Carex*, *Hemerocallis*, *Anemona*, *Fritillaria* та *Euphorbia*.

Групові насадження вздовж струмка у Грековій балці. Струмок є притокою річки Кам'янка і протікає по тальвегу Грекової балки. На ньому створено каскад ставків, зокрема Соколинний, Лісове озеро, Нагірний та Ліщиновий. На ділянці між Лісовим озером та Нагірним ставком струмок протікає в своєму природному руслі, його береги укріплені дерев'яним частоколом. Заплава струмка доволі заболочена. Природна рослинність на цій ділянці представлена лучними угрупованнями, що регулярно косяться.

Для цих насаджень було відібрано рослини, що віддають перевагу зволоженим та напівзволоженим ділянкам: *Iris pseudacorus* L., *I. sibirica* L., *I. spuria* L., *I. lactea* Pall., *Lysimachia nummularia* L., *L. vulgaris* L., *Ligularia dentata* (A. Gray) Hara, *Calla palustris* L., різні сорти *Hosta* та інші.

«Листок». Експозиційна ділянка на території адміністративної зони, що виконує роль маточника для вирощування світлолюбних рослин з подальшим висаджуванням у парк, а також експозиційної ділянки для демонстрації різноманіття колекції трав'янистих багаторічників Національного дендрологічного парку «Софіївка». Таким чином, ця експозиційна ділянка є найбагатшою за складом видів та внутрішньовидових таксонів трав'янистих багаторічників. Вона розбита у формі листка з жилками, між якими по секторах висаджені низькорослі та середньорослі рослини.

Перелік рослин висаджених на «Листку»: *Scutellaria orientalis* L., *Primula veris* L., *Aster dumosus* (L.) G.L.Nesom, *Helleborus purpurascens* 'Violet Carpet', *Helleborus niger* L., *Helleborus foetidus* L., *Ajuga reptans* L., *Epimedium colchicum* (Boiss.) Trautv., *Bergenia crassifolia*, *Dendranthema arcticum*, *Alyssum montanum* L., *Dianthus plumarius* L., *Allium narcissiflorum* Vill., *Allium karataviense*, *Vinca minor* 'Argenteo-variegata', *Vinca minor* 'Aureo-variegata', *Aster alpinus* L., *Aster tongolensis* Franch., *Aster dumosus* 'Sehnokissen', *Bellis perennis* L., *Centaurea montana*, *Aegonichon purpureo-caeruleum* (L.) Holub., *Aurinia saxatilis* (L.) Desv., *Saponaria ocyroides* L., *Cerastium biebersteinii*, *Aubrieta columnae*, *Arabis caucasica*, *Iberis sempervirens*, *Oenothera fruticosa*, *Euonymus fortunei* 'Emerald'n Gaiety', *Euonymus fortunei* 'Emerald'n Gold', *Helianthemum apenninum* (L.) Mill., *Helianthemum canum* (L.) Baumg., *Sedum album* L., *S. album* 'Murale Prager', *S. ewersii* Ledeb., *S. kamtschaticum* Fisch., *S. populifolium* Pall., *S. reflexum* L., *S. spurium* M.B., *S. spurium* 'Purpurteppich', *S. spurium* 'Schorbuser Blut', *S. sieboldii* Sweet., *Geranium endressii* J.Gay, *Geranium macrorrhizum* J.Gay, *Hemerocallis dumortieri* Morr., *Hypericum olympicum* L., *Iris pumila* L., *Lamium maculatum* 'Beakon sylver', *Lavandula spicata* L., *Thymus x citriodorus* 'Goldon Dwort', *Mentha suaveolens* 'Variegata', *Ceratostigma plumbaginoides* AGM, *Anemone sylvestris* 'Elize Fellmann', *Aquilegia caerulea* E.James, *Pulsatilla vulgaris* Mill., *Phuopsis stylosa* Benth. & Hook.f., *Potentilla alba* L., *Potentilla hybrida* 'Etna', *Veronica prostrata* L., *V. filiformis* Sm., *V. armena* Boiss. & A.Huet, *V. teucrium* 'Royal Blue', *V. surculosa* 'Rosea', *Penstemon barbatus* (Cav.) Roth.

Тіньова ділянка. Це достатньо велика територія під тінню дерев, на якій висаджені тіньовитривалі рослини. Ця ділянка виконує роль маточника для тіньовитривалих рослин, які за

необхідності переносяться у паркові композиції, а також створена з метою демонстрації різноманіття колекції тіньювтривалих рослин. На цій ділянці вирощуються представники родів *Helleborus*, *Geranium*, *Vinca*, *Viola*, *Hosta*, *Epimedium*, а також *Hedera helix* L., *Primula veris* L., *Aquilegia coerulea*, *Hepatica nobilis* Mill., *Bergenia crassifolia*, *Pachysandra terminalis* Sieb. et Zucc., *Brunnera macrophylla* (Adam.) Johust. тощо.

Рабатки вздовж алей і доріжок в адміністративній зоні. Вони відіграють роль окантовки газонів і гарно підкреслюють особливості дорожньо-алеїної системи. Крім цього відвідувачі, проходячи вздовж такої алеї, можуть познайомитись з різноманітністю трав'янистих рослин. В озелененні цих ділянок використовували гарноквітучі, а також листянодекоративні ґрунтопокривні рослини: види родів *Sedum*, *Vinca*, *Phlox*, *Geranium*, також *Oenothera fruticosa*, *Cerastium biebersteinii*, *Dendranthema arcticum*, *Mentha suaveolens* 'Variegata', *Anemone sylvestris* 'Elize Fellmann'.

Гірка в Арборетумі ім. В.В. Пашкевича. Це невелика і невисока гірка круглої форми з великою кількістю каміння різного розміру. В архівних даних згадується як «сукулентна гірка». В щілинах між камінням висаджено рослини *Yucca filamentosa* L. (на верхівці гірки), представники роду *Sedum* (12 таксонів), *Opuntia ficus-indica* (L.) Mill., *Sempervivum montanum* L., *S. tectorum* L., *Sisyrinchium angustifolium*, *Iris pumila*, *Festuca glauca* Vill., *Ajuga reptans*.

Висновки. Таким чином, представники колекції трав'янистих багаторічників Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України широко використовуються в озелененні експозиційних ділянок дендропарку. При підборі асортименту враховуються ландшафтні особливості ділянок – тип та структура ґрунту, освітленість, зволоження, а також фенологічні ритми рослин, для забезпечення високої декоративності ділянок протягом року. Особливості ландшафтної структури дендропарку вимагають широкого використання петрофітних та тіньювтривалих рослин на різних експозиційних ділянках як в межах історичної, так і новоствореній частині парку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бейдеман И.Н. Методика изучения фенологии растений и растительных сообществ / И.Н. Бейдеман. – Новосибирск: Наука, 1974. – 155 с.
2. Боговая И.О. Ландшафтное искусство: Учебник для вузов / И.О. Боговая, Л.М. Фурсова. – М.: Агропромиздат, 1988. – 223 с.
3. Былов В.Н. Сад непрерывного цветения / В.Н. Былов, Г.Н. Зайцев, А.С. Лялина. – М.: Наука, 1975. – 136 с.
4. Методика фенологических наблюдений в ботанических садах СССР. – Москва, 1975. – 27 с.
5. Шестаченко Г.Н. Методические рекомендации по оценке засухоустойчивости растений, применяемых для скальных садов в субаридных условиях / Г.Н. Шестаченко, Т.В. Фалькова. — Ялта, 1974. – 24с.

Растительные композиции Национального дендрологического парка «Софиевка» НАН Украины с использованием травянистых многолетников

Т.Н. Сидорук, А.А. Куземко, И.П. Диденко, Т.А. Швец

Охарактеризованы экспозиционные участки Национального дендрологического парка «Софиевка» НАН Украины с участием травянистых многолетников, созданных в последние годы. Приведены их экологические, ландшафтные и функциональные особенности, а также ассортимент декоративных травянистых многолетников, использованных для оформления каждого участка с учетом фенологических, эколого-биологических и декоративных характеристик видов и внутривидовых таксонов.

Ключевые слова: декоративные травянистые многолетники, цветниковое оформление, экспозиции, дендропарк.

Plant composition of the National dendrological park "Sofiyivka" NAS of Ukraine with using herbaceous perennial plants

T. Sydoruk, A. Kuzemko, I. Didenko, T. Shvets

The exposure areas of the National dendrological park "Sofiyivka" NAS of Ukraine with herbaceous perennials, created in recent years have been characterized. It was presented ecological, landscape and functional features of the areas as well as the assortment of ornamental herbaceous perennials used for the design of each site, taking into account phenological rhythms, ecological and biological characteristics and ornamental characteristics of the species and intraspecific taxa.

Keywords: decorative redivives, floral registration, displays, dendrological park.